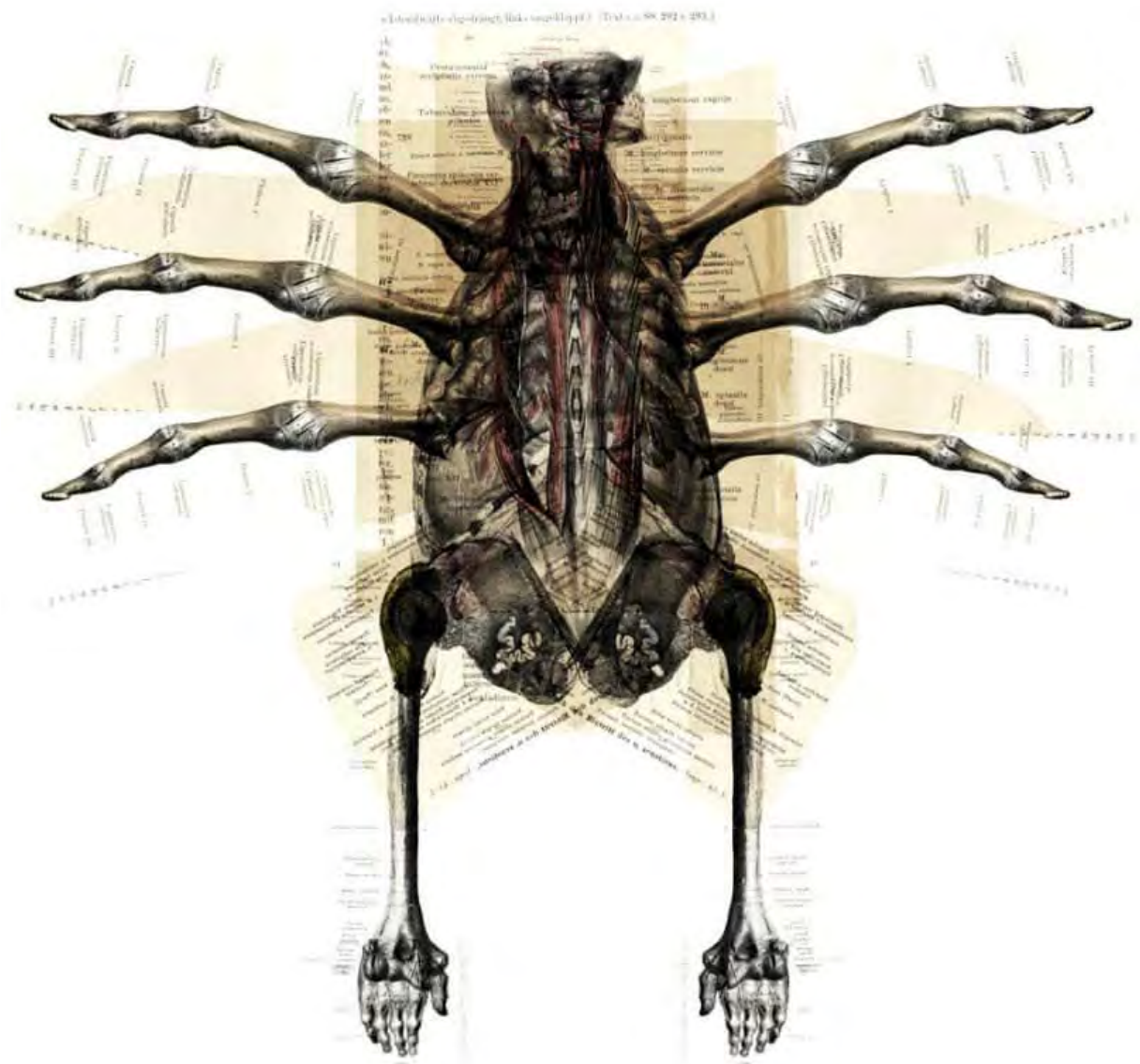

Farkas Attila Márton

FRANZ KAFKA SÍRJÁBAN

HORGAS BÉLA VERSÉHEZ

2018-12-08 | **ESSZÉ, HORGAS BÉLA VERSÉHEZ**

Horgas Béla

FRANZ KAFKA SÍRJÁNÁL

*Esik az eső, és beborít minket,
téged a közös sírban,
engem a közös földön;
esik – letagadni nem lehet többé –,
csöpög, csöpög a langyos, ízetlen víz
a fák ujja hegyéről;
körben az arcok és körben a kövek
cseh, német és zsidó jelmondatai;
engedelmesen fekszel –
várunk –, hátha megtörténik: majd,
valamikor.*

„Prágában vagyok, még 68 előtt, a csupa-kő zsidótemetőben, Kafka sírjánál, s arra a huszonhárom éves fickóra gondolok, aki egy reggel 1960-ban, mint ifjú kishivatalnok, munkahelyére, a Váci úti Elektromos Művekbe trolizik, és közben *Az átváltozást* olvassa. Szorongva falja a betűket, hogy a rovarrá változott Gregornak sikerül-e kinyitnia az ajtót, s hogy mi lesz a történet vége... Soha addig (sem azóta) nem érzett könyvet olvasva akkora félelmet.” – írja *Franz Kafka sírjánál* című verséhez fűzött kommentárjában Horgas Béla.

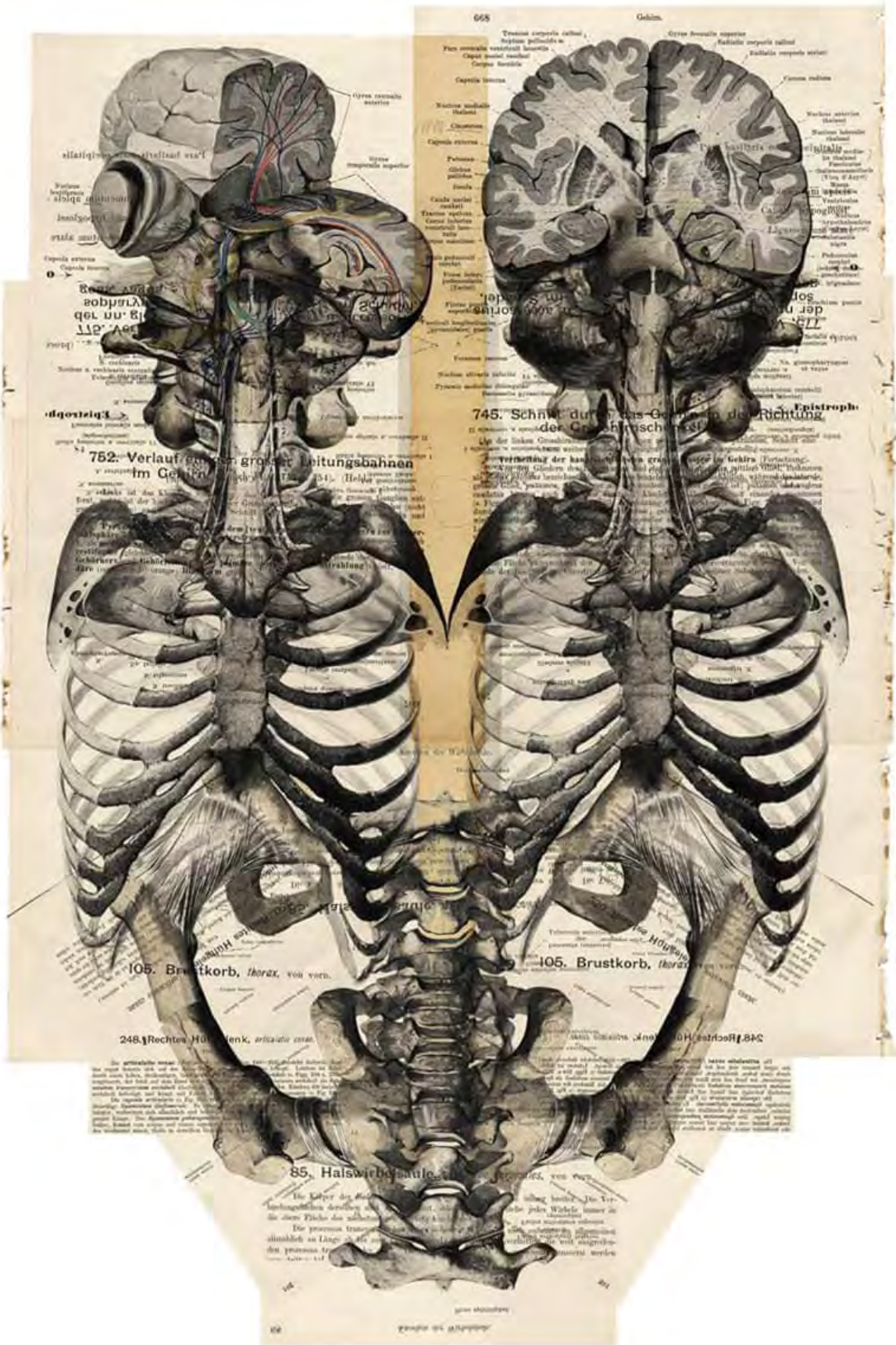
milyen vicces

Jómagam tizenhét körül voltam, amikor *Az átváltozást* olvastam, és bizony nevettem rajta. Nem vagy normális, mondták nekem, amikor szóba került Kafka. Hogy lehet ezen nevetni? Hát, mint a vámpíron meg a vérfarkason. Én se tartottam normálisnak magamat, mi több, némi jóleső érzés fogott el, mert nagyon utáltam az akkori környezetemet, ráadásul suta és sikertelen voltam mindenben, hát legalább valami, ami megkülönböztet ettől a masszától. Ilyen hülyeségekkel

szórakoztattam az adott hallgatóságot, hogy milyen vicces Kafka. Pozőr voltam, ami pár év múlva legalább annyira nyomorult létformának tűnt, mint féregként létezni egy bezárt szobában.

De maga a nevetés, a rémes novellák fekete humorának megérzése mélyen őszinte volt. Jóval később, már a rendszerváltás után, hallottam a rádióban egy irodalomtörténésszel folytatott beszélgetést Kafkáról. Az irodalomtörténész azt mesélte, Kafka nevetett a saját írásain, amikor azokat a barátainak felolvasta. A hír revelációként hatott. Sose gondoltam volna magamról, hogy tényleg értem Kafkát. Pedig értettem mindig is, mert létünknek ugyanaz volt az alapja: a szorongás. Amit old a nevetés. Pontosabban, amit kompenzálunk az idétlen nevetéssel, aztán még dicsekszünk is vele, hátha kevésbé szorongunk.

De mi is volt annyira vicces *Az átváltozásban*? Leginkább az, hogy Gregor Samsa még mindig azon tépelődik, mit fog szólni a főnöke, és neki igyekeznie kell, mert elkésik, hozná a mintakollekciót is, miközben már rég egy nagy féreg, és a világa egészében megváltozott. Visszavonhatatlanul eltűnt minden, ami korábban létezett, de ő belső monológjában és külső kommunikációs próbálkozásaiban még mindig ugyanaz a nyamvadt kis ügynök. Lezajlott az apokalipszis, a világnak annyi, de a rutinok maradtak. Mint Hamvas Béla *Bizonyos szempontból* című kisregényében az egyik figura, akit elütött a vonat, de másnap ugyanúgy felkelt és bement a munkahelyére. Így támad fel az unalmas, napi rutinszerű halálból az öreg férj is Kafka *A házaspárjában*, ami persze legalább ennyire morbid módon komikus.

A szorongásnak nincs tárgya. Az adott probléma mindig álságos, azt a tudat megtalálja magának, vagy kreálja. Miért? Hogy legyen valami. Mert így racionalizálja a szorongást, abban a ki nem mondott reményben, hogy kezelni is tudja. Vagy ha nem is, hát mindenképp elviselhetőbbé teszi. A Gonosz arcot kap. Arctalanul elviselhetetlen. A szorongás is ilyen. Irracionális, üres, önmagáért való, öncélú.

A szorongás a szabadság belső hiánya. Ez a gettó lét, ez a prágai temető, a sírok egymás hegyén-hátán. Beszorítottság, szorítás. Szó szerinti szorongás a fizikai térben, ami persze szimbolikus is. Ha van mesteri leírása ennek az állapotnak, az *Az odú*. Egyszemélyes gettó. *Az odú*ban a veszélyes vadállatok csak a képzeletben, a kis állatként egzisztáló Kafka félelmeiben léteznek. Ahogyan a szorongás tárgya is.

Közép-Európa kis népei beszorultak két világhatalom közé, de egymás hegyén-hátán is szorongtak a Monarchián belül, mint a zsidó sírok a prágai temetőben, és ennek megfelelően szorongtak egymástól is, és ez a szorongás máig nem múlt el.

Kafka kétszeresen kisebbségi, minthogy német nyelvű zsidó. Vagy inkább háromszoros. A Monarchia polgára, ahol a csehek egy néptörzsnek számítottak csupán a sok közül. Nemhogy függetlenségük nem volt, de még olyan kiváltságot se élvezhettek, mint mi, magyarok, ráadásul az ország harmadát a német etnikum tette ki, s a német volt egyúttal a hivatalos nyelv is. Milyen lehetett német nyelvű csehországi zsidónak lenni a felébredt nacionalizmusok és Európa széthullásának idején?

Az átváltozáson pontosan úgy nevettem, mint amikor egy barátom elmesélte a világegyetem hőhalál elméletét, amikor csak végtelenül hűlő hó marad, semmi más, se idő, se tér, se elemi részecskék. A nevetés a rettenetes élményeken kettős funkciójú. Oldja a szorongást, vagyis valamiféle gyógyír, válaszféleség, átmeneti megoldás. De emellett a szorongás testvére is, mivel a szülőjük ugyanaz: az irracionalitás. A nevetés a valóság lefokozása. Ez nem komoly, ez csak egy vicc. Mint a színház: ez csak játék, nem valódi.

Kafka írásai a valóság lefokozásának megnyilvánulásai. Vagy félelmet keltenek, hiszen az ember lidérces világba kerül, vagy nevetést váltanak ki, mivel a létezését álomszerűvé teszik. Ha pedig valami álomszerű, jön az ébredés. A lidércnyomások fő funkciója az álmodót felkészíteni az ébredésre. Ami nagyon kellemes élmény: hú, te jóisten, mit álmodtam, de jó felébredni! Megkönnyebbülés, megszabadulás, nirvána. Semmi nem volt komoly, mert nem volt valós, és ennek megfelelően el is tűnt minden. Nincs okság, nincs bilincs, nincs kötelesség, nincs szorongás.

rossz álom az egész

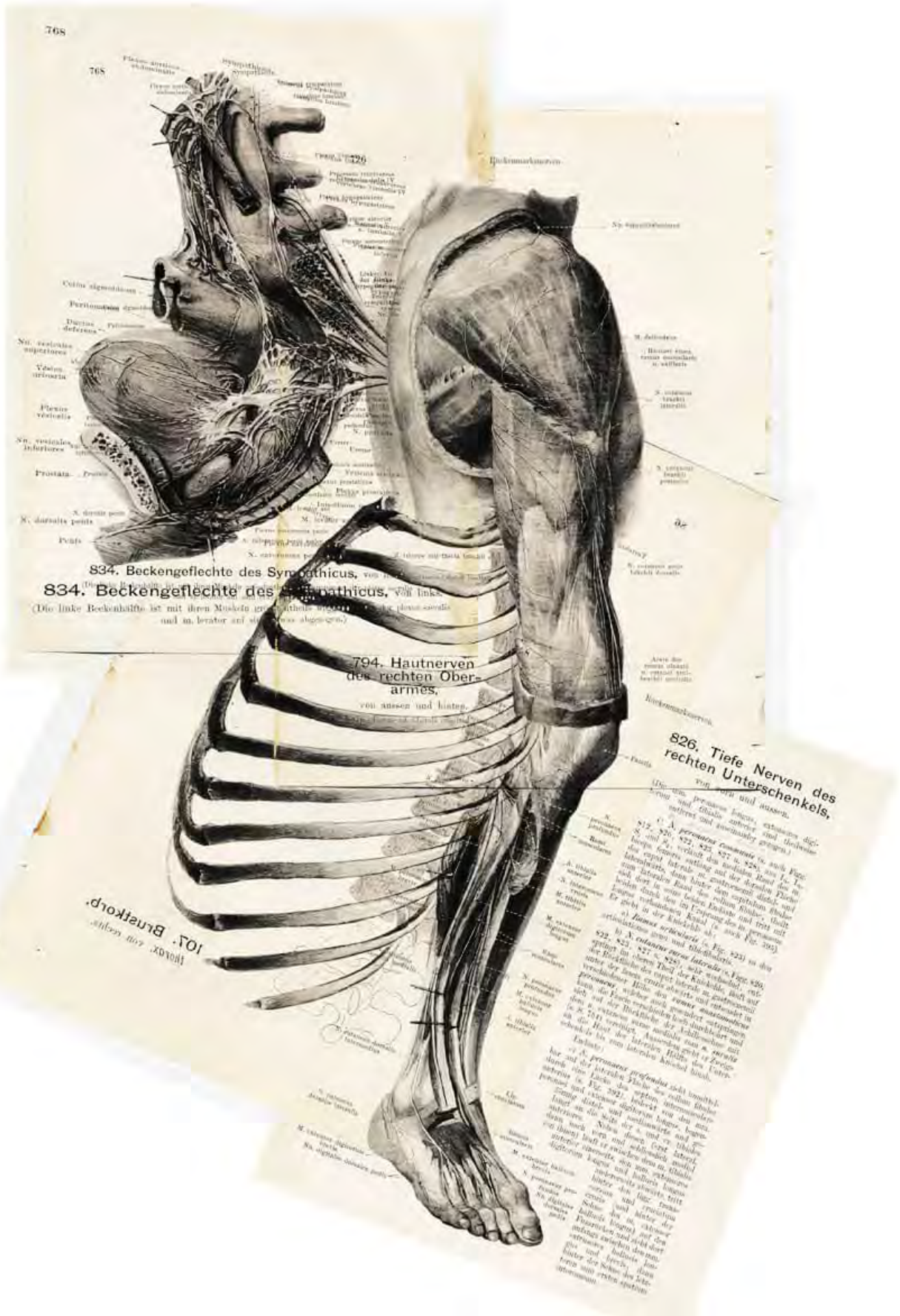
Az álomszerűség Kafka számos írásában megjelenik. *A fűtőben* a főhős elhagyja a bőröndjét, mert visszamegy az esernyőjéért, aztán eltéved és bolyong. Gyakori álomszituáció.

Akárcsak *A perben*, hirtelen kerül át egy másik szituációba, sodródik, mint egy asszociációs lánc gondolatai. *A kastély* elején, amikor hatósági személyek jönnek ellenőrizni a főhőst, az ágyban fekszik és fejére húzza a takarót, hátha csak rossz álom az egész. Gregor nem véletlenül egy álomban változik át, csak az éjszaka elmúltával a rémálom nem múlik el.

Horgas Béla versében esőről ír: „Esik az eső, és beborít minket, / téged a közös sírban, / engem a közös földön”. A vers kísértetiesen idézi Paul Celan költészetét – szóhasználatban, hangulatban, szikárságában, ritmustalan ritmusában, szinte mindenben. Biztosan véletlen, bár Celan is az egykori Monarchia keleti területének szülőtte volt, vagyis ugyanabból a kulturális alomból jött, ugyanazt a zsidó szorongást és groteszk látást képviselte, mint Kafka, csak fekete humor nélkül. Még eredeti családi nevük is ugyanaz volt: Anschel, illetve Antschel.

A víz Celannál központi szimbólum, a halottak például több versében is a vízben úsznak. Aztán beteljesítve a látomást, 1970-ben beleölte magát a Szajnába. Freud, az osztrák zsidó, egy másik echte közép-európai, Kafka kortársa, álmodt: „... rettenetes idő van odakint, szegényes szálloda, a falakról csepeg a víz, az ágy nedves.” Az álom jelentése: felesleges, németül überflüssig – magyarázza a *Traumdeutungban*. „Az álmogondolatokban rejlő absztrakciót az álommunka mindenekelőtt, talán kissé

erőszakoltan, kétértelművé tette – írja –, talán überfliessenddel (túlfolyó), netán flüssiggel (folyékony) vagy überflüssiggel helyettesítette, és azután a 'nedves' benyomások halmozása segítségével a 'feleslegeset' ábrázolta”.

834. Beckengeflechte des Sympathicus, von links.
(Die linke Beckenhälfte ist mit ihren Muskeln entfernt, die Pleura-saccula und in levator ani sind etwas abgezogen.)

794. Hautnerven des rechten Oberarmes, von aussen und hinten.

826. Tiefe Nerven des rechten Unterschenkels, von vorn und aussen.

107. Brustkorb, von rechts.

Mivel a tudatalatti képtelen absztrakciókban kifejezni tartalmait, az álom, akárcsak a fantázia, a metaforát, a hasonlatot, a parabolát, a képletes, átvitt értelmű beszédet mindenkor konkrétan, szó szerinti értelmében ábrázolja, mivel az eredeti jelentés mindig valami kézzelfogható fizikai jelenség. Ha *Az átváltozás* lidércnyomás, a féreg szimbólum, animált metafora. Mint *A fegyencgyarmaton*-ban, amikor a hátába írják az elítéltnék a parancsot, amit megszegett.

Amikor begépeltem a keresőbe a német Ungeziefer szót, amivé Gregor alakult, vajon van-e metaforikus jelentése, kijött egy-két tanulmány, amiben azt írják, parazita féreg, és a zsidókra használták. Gregor szobája a gettó, ő maga a Zsidó. Az elbeszélés lehetne az asszimiláció fiaskójának is a parabolája. Gregor próbál kommunikálni, de nem tud, nem értik, azt hiszi, a társadalom rendes fogaskereke, de nem az, és a vége a pusztulás. Léte felesleges.

nyelvünk húsában

A metafora animációja mindig komikus, legyen szó a legszörnyűbb képi animációkról. Ahányszor a halott metaforák animációiról beszéltem, a példák mindig a derűtség tárgyai voltak. Képzeljük el – mondom –, hogy kiugrunk egy tejért, de szó szerint, kiugrunk az ablakon, és elkapjuk a tejet. Vagy, hogy görcs van a gyomrunkban, és ott egy kötélcsomó. Vagy, hogy a nyelvünk szó szerint teli van metaforákkal, vagyis a nyelvünk húsában hersegnek a metaforák, mint kis bogarak. Vagy, hogy a kormány megnyirbálja a költségvetést, mint egy sövényt. Vagyis képzeljük el élénken, és értelmezzük szó szerint, hogy voltaképp miket is beszélünk, szinte majd minden mondatunkkal. Nevetés.

Ezzel szemben az absztrakt mindig komoly. Lehetetlen nevetni elvont szövegeken és fogalmakon. De miért komoly az absztrakt? Micsoda maga a komoly? És mi a komoly? A nyomasztó valóság, az okság és a gondok világa. Az absztrakt volna a valóság? Kötelesség, nemzet, imperializmus, cég, kapitalizmus, globalizáció, eszme, rendszer. Ezeket nem lehet ábrázolni, legfeljebb allegóriákkal, köztéri szobrok formájában. Ami azt jelenti, hogy nem valós, nem kézzelfogható létezők uralkodnak rajtunk, hanem szellemi entitások, csupasz konstrukciók, testetlen létezők, mint valami démonok. Az absztrakció uralmának a jelei az olyan szófordulatok, mint hogy a hús vér ember

emberanyag, erőforrás, de a piacok aggódnak, a tőzsde meg ideges. Na, most képzeljük el ezt a marhaságot szó szerint. Nincs ember, aki ne röhögne. Egyszer csak felébredünk.

kép | deviantart.com/gregorsamsa